

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייט שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

כי תצא למלחמה על אויבך

הלכה

מצות מעקה

פרשת כי תצא תשפ"ב

שנה כ"ד - קובץ ל"ט [תתי"ט]

יד"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת כי תצא

מצות מעקה

"כי תבנה בית חדש ועשיית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו" (כ"ב ח').

א

אם העשה והל"ת מצוה אחת או תרתי

הנה מבואר לכאורה דנצטוונו בעשה ול"ת על עשיית המעקה, ושתי מצוות אלה כרוכים ירדו מן השמים וענין אחד הם, ולא נאמרו שתיהן אלא לעבור עליו בעשה ול"ת.

אך באמת מצינו בדברי הראשונים די"א שאין שתי מצוות אלה שתי צדדים של מטבע אחת, ויש שעובר אדם על העשה ולא על הלאו ויש שעובר בלאו ולא בעשה.

ויסוד השאלה היא האם מצוות מעקה מתייחסת להסרת הסכנה בכל דרך שהיא, ואין המעקה בראש גגו אלא כמשל לעניני הסכנה הרבים הרובצים לפתחינו, או שמא אין בכלל אלא מה שבפרט, ואינו מקיים מצוה זו אלא בעשיית מעקה בראש הגג, ונחזי אנן בשאלה זו.

הנה כתב הרמב"ם בספר המצוות (עשין קפ"ד):

"שצונו להסיר המכשולים והסכנות מכל מושבינו. וזה שנבנה כותל סביב הגג וסביב הבורות והשיחין והדומה להם כדי שלא יפול המסתכן בהם או מהם, וכן המקומות המסוכנים והרעועים כולם יבנו ויתוקנו עד שיסור הרעוע והסכנה. והוא אמרו ית' ועשית מעקה לגגך. ולשון ספרי, ועשית מעקה מצות עשה. וכבר התבארו משפטי מצוה זו במסכת בבא קמא".

ומפשטות לשונו משמע דאין המצוה במעקה בלבד, אלא "להסיר המכשולים והסכנות מכל מושבותינו". ולכאורה משמע מזה דהוא הדין והוא הטעם בסולם רעוע וקיר הנוטה ליפול וכלב רע וכדו' דכל הני בכלל הסרת המכשולים והסכנות, וכך משמע

מצות מעקה

גם מסוף דבריו דהמצוה לבנות ולתקן את הרעוע והמסוכן, ולפי"ז אין בין העשה והל"ת ולא כלום.

אך בדברי הסמ"ק (מצוה קנ"ב) מבואר דאין בכלל העשה אלא עשיית המעקה בלבד, דכתב לבאר למה מנה העשה והל"ת כשתי מצוות, דלפעמים יש עשה ללא הל"ת כגון במי שבנה מעקה ונפל [וכ"כ התוס' בקידושין (ל"ד ע"א ד"ה מעקה) דכיון שבנה מעקה אלא שאח"כ נפל לא עבר ב"לא תשים דמים", שהרי לא שם דמים עי"ש], ולפעמים יש לאו ולא עשה כגון בהעמיד סולם רעוע בביתו, הרי סולם רעוע לא עבר בעשה אלא בלאו.

וא"כ לכאורה נחלקו הראשונים בשאלתנו זו.

ב

בין מניעת נפילות לשאר הסרת מכשולות ובעיקר שיטת הרמב"ם

אמנם לכאורה יש לטעון דהמצוה כוללת כל עניני הגידור למנוע נפילתם של בני האדם, אבל העובר תחת קיר רעוע או האוכל מאכל המסכנו לא עבר על "ועשית מעקה לגגך", דמ"מ אין להעמיס על לשון התורה מה שאין בה, ואיך נאמר שעבר על "ועשית מעקה לגגך" כשאין כאן מעקה ואין כאן גג.

וכך נראה לכאורה אף מלשון החינוך (מצוה תקמ"ו) שכתב וז"ל:

"להסיר המכשולים והנגפים מכל משכנותינו, ועל זה נאמר ועשית מעקה לגגך. והענין הוא שנבנה קיר סביב הגגות וסביב הבורות והשיחין ודומיהן כדי שלא תכשל בריה ליפול בהם או מהם, ובכלל מצוה זו לבנות ולתקן כל כותל וכל גדר שיהיה קרוב לבוא תקלה ממנו"

וכן בסוף דבריו:

"ועובר על זה ומניח גגו או בורו בלא מעקה ביטל עשה זה, וגם עבר על לאו דלא תשים דמים בביתך".

מצות מעקה

הרי לן דאף שכתב בתחילת דבריו כעין לשון הרמב"ם דגדר המצוה בהסרת המכשולות, מ"מ נראה מהמשך דבריו דאין המצוה אלא במקום שיש בו חשש נפילה ונצטוונו למנוע חשש זה ע"י עשיית מעקה וגדר. וכיון שכן אין הכרח לעשות פלוגתא בין הרמב"ם והסמ"ק, ולכו"ע אין בכלל מצות מעקה אלא מה שדומה למהות ענין המעקה שבגג, דהיינו גידור כל מקום שיש בו חשש נפילה כגון בורות ומערות וכדו'. אך באמת נראה יותר מלשון הרמב"ם בסהמ"צ דמצוה זו כוללת את כל הסרת המכשולות כמבואר.

והנה עוד כתב הרמב"ם (בפי"א בהלכות רוצח ושמירת הנפש הלכה ד')::

"אחד הגג ואחד כל דבר שיש בו סכנה וראוי שיכשל בו אדם וימות כגון שהיתה לו באר או בור בחצירו בין שיש בהן מים בין שאין בהן מים חייב לעשות להן חוליה גבוהה עשרה טפחים או לעשות לה כסוי כדי שלא יפול בה אדם וימות. וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה שני' השמר לך ושמור נפשך. ואם לא הסיר, והניח המכשולות המביאין לידי סכנה, ביטל מצות עשה ועבר על לא תשים דמים".

והמנחת חינוך (מצוה תקמ"ו) דייק מלשון הרמב"ם דרק במעקה יש מצות עשה אבל בכל המכשולות אינם אלא עשה דהשמר לך ושמור נפשך מאד, וזה מתיישב עם מה שכתבנו בביאור שיטת החינוך.

אך כאמור לענ"ד נראה יותר מן הסיפא שבדברי הרמב"ם דכל המכשולות הוי בכלל מצות העשה, שהרי כתב "ואם לא הסיר והניח המכשולות המביאין לידי סכנה ביטל מצות עשה ועבר על לא תשים דמים בביתך". ונראה לכאורה דכונתו למצות עשה דמעקה, וכמ"ש גם בהלכה ג' דאם הניח גגו ללא מעקה ביטל מצות עשה. וזה כונתו גם בהלכה ד', שהרי פתח הלכה זו וכתב "אחד הגג ואחד כל דבר שיש בו סכנה... כגון שהיתה לו באר או בור" וכו', הרי שכרך בהלכה זו את הגגות הבורות וכדו' עם הסרת המכשולות ועל כולם כתב דעובר בעשה.

וכך למדתי גם מביאור הגר"א (חו"מ סימן תכ"ז) דהנה השו"ע שם העתיק בסעיף ו' את מש"כ הרמב"ם בהלכה ג', ובסעיף ח' את מה שכתב הרמב"ם בהלכה ד', ובמה שכתב המחבר בסעיף ח' דאם לא הסיר המכשולות ביטל מצות עשה ועבר על ל"ת,

מצות מעקה

כתב הגר"א (ס"ק ז') "כמו שכתב בסעיף ו'". והיינו שפירש כונתו למצות עשיית המעקה. הרי לן דכל שלא הסיר סכנת נפשות אכן עבר על מצות המעקה.

ומה שכתב "וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה יפה שנאמר השמר לך ושמור נפשך". נראה כונתו דמלבד מצות עשה דמעקה ילפינן מקרא דהשמר לך שצריך להזהר בדבר יפה יפה, כיון שהתורה כפלה בענין זה מצות השמירה, ועוד דהזהירה תורה להשמר מאד, אך אף לולי מצות 'השמר לך' מצווה הוא על הסרת הסכנה גם מצד מצות מעקה כמבואר אף בדברי הרמב"ם בסהמ"צ כמבואר.

והדברים מתיישבים ביותר לפי מה שכתב הרמב"ן בחולין (ב' ע"ב) דבקדשים דכתיב בהם מצות שימור לא אמרינן ספק טומאה ברה"ר טהור, דכיון דישי בהם מצות שימור מחמרינן טפי ולא מהני חזקה, וידוע מה שחידש בעל השואל ומשיב דבשימור מצות מצוה לא אזלינן בתר רוב דגדר השימור מוחלט הוא ולא מהני ב"י רוב וחזקה (וביסוד דין זה ע"י מנחת אשר שמות סימן ל'), ולשון הרמב"ם מתיישב בדרך זה כמין חומר, דכיון דכתיב 'השמר לך ושמור נפשך' יש להזהר בדבר יפה יפה, ודו"ק.

וע"ש במג"ח שתמה בדברי הרמב"ם (בסוף הלכה ג') דאם בנה גג ללא מעקה ביטל מצות עשה, ולמה לא כתב לשיטתו דביטל שתי מצוות עשה, מצות עשיית המעקה ומצות השמר לך, והוכיח מזה דע"כ לא עבר במצות מעקה.

אמנם נראה דהרמב"ם ס"ל דמצוה זו דהשמר לך מן המצוות הכלליות היא, דכיון שאין מקרא יוצא מידי פשוטו מתפרשת מצוה זו כמצוה כללית לחובה המוטלת על אדם מישראל לשמור גופו ונפשו מן הסכנות הגופניות והרוחניות, וכבר ידועה שיטת הרמב"ם דהמצוות הכלליות אינן מוגדרות כמצוות מסוימות הן במנין המצוות והן בדינים מסוימים, ומן הטעם הזה לא מנה הרמב"ם מצוה זו במנין המצוות, אך מ"מ כתב דלמדנו מפסוק זה על תוספת השמירה הנדרשת במקום סכנה ודו"ק בנ"ל.

ועדיין צ"ע בדרכו של הרמב"ם בכל עיקר הלכה זו.

מצות מעקה

ג

בדברי החזון איש

והנה לכאורה פשוט ביסוד מצות מעקה, דמחשש נפילה נצטוונו לעשות מעקה בראש הגג, ומניעת הסכנה היא מהות מצוה זו, ואין זה בכלל טעמא דקרא, דמקרא מלא דיבר הכתוב "כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו".

ויש לתמוה א"כ במה שמצינו ג' הלכות פסוקות דכל שאין בו דין בית אינו בכלל מצות מעקה:

א. בחולין (קל"ו ע"א) דרשו חז"ל למעט בתי כנסיות ובתי מדרשות.

ב. בסוכה (ג' ע"א) חידשו דבית שאין בו ד' על ד' פטור ממעקה.

ג. בב"ק (נ"א ע"א) מבואר דבית שאין תוכו עשרה טפחים אין גגו חייב במעקה.

ויסוד כל הלכות אלה, דכל שאינו בית אין בו חיוב מעקה. אך מכיון שנתבאר דמצות מעקה משום מניעת סכנה היא, לכאורה כל זה תימה, וכי גרעו גגות אלה מבורות שיחין ומערות שהם בכלל מצוה זו, וביותר קשה אם אכן שיטת הרמב"ם דכל המכשולות אף הן בכלל מצות מעקה.

וכתב בזה החזון איש (חו"מ ליקוטים סימן י"ח אות ב'):

"ונראה דכל גג אינו בכלל המכשולות שאין היזיקו מצוי כל כך, שהעומד על גג זכור בטבעו להזהר וגם הוא מנהגו של עולם, וכמו שמותר לעלות באילן ומותר לעלות לבנות הגגין והעליות בלא מעקה סביביו, וכדאמר (ב"מ קי"ב ע"א) 'מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר א"ע למיתה' כו', אלא שבגג בית דירה חדשה תורה מצות מעקה ולהקפיד על סכנת הנופל, ובזה צריכים לתנאי בית, תוכו י', וד' על ד', שידור שם אדם, אבל המשתמש על הגג שאין תחתיו דירה לא חייבה תורה מעקה והוי בכל פעם שעולה כעולה באילן".

ויש שהבינו מתוך דברי החזון איש, דמצות מעקה לא משום סכנה היא אלא מעין גזה"כ. אך ברור שאין זה כונתו, ופשטיה דקרא ברור דמשום הסכנה נצטוונו לעשות

מצות מעקה

מעקה, אלא דמ"מ דין מסוים הוא, ולולי שנצטוונו בעשיית המעקה היה מקום לדון דכיון דכל העולה לגג ומשתמש בו ער לסכנת הנפילה דרכו להזהר, אלא שחידשה תורה לחוש לסכנה מ"מ, ועוד דלא ימלט שברבות הימים יפול הנופל מתוך תמידיות השימוש בגגות וכמ"ש החזו"א שם בהמשך דבריו:

"וי"ל בדרך קצרה דכשאנו עומדין על עלי' יחידית אין חושבין הדבר לסכנה, רק כשהנידון על התמידית נחשב לסכנה. ובבור שאי אפשר להזהיר הוא שאלה תמידית בטבעה. אבל בגג שהעולה יודע להיזהר אין כאן ענין תמידי רק כל העולה נשאל אם יעלה, וחידשה תורה למחשב לגבי בעלים כענין תמידי ולחייבו להסיר מכשול".

ומ"מ ברור ופשוט דמצות מעקה משום סכנה היא.

ובאמת נראה בתוספת נופך, דמצד החיוב להמנע מסכנה שלמדנו מ"השמר לך וכו'", לא נאסר דבר כאשר ביד האדם להשמר בו ולהוציא עצמו מן הסכנה, וכל הדוגמאות שמצינו שנאסרו משום סכנה אינם אלא סכנה שאין ביד האדם להמלט ממנה כנפילת החומה, התמוטטות סולם רעוע, ארס הנחש כגילוי וכדו', אבל העולה לגג בידו להשמר מנפילה, ובכה"ג לא מצינו איסור להסתכן ומטעם זה מותר לעלות באילן, ומשום כך נראה דמצות מעקה על הבית היא ואינה איסור על הגברא, דמצד הגברא מותר להשתמש בגג כשם שמותר לעלות באילן ולטייל סמוך לגדת הנהר, ולהשמר מן הנפילה, אלא שדין תורה לחייב את בעל הבית בעשיית המעקה, אבל בבורות וכדו' יש סכנה שיפול אדם מבלי לשים לב שיש בור בשדה ומשום כך סכנתו מרובה, ודו"ק בכ"ז.

אך מ"מ לפי הבנת החזו"א מסתבר טפי דמצוה זו מסוימת היא ואין שאר המכשולות בכלל, אף שיש לדון דק"ו הדברים ומה אם בסכנה שדרך להזהר בה נצטוונו במעקה ק"ו במכשול שיש בו סכנה גמורה, מ"מ נראה יותר דמצוה מסוימת היא בבית, ודו"ק בכ"ז.

מצות מעקה

ד

בורות ושיחין

והנה בספרי דרשו לרבות בורות שיחין ומערות, ובדברי הרמב"ם (שם) מבואר דאף בהן צריך מעקה עשרה טפחים, אך הסמ"ג (מצות עשה ע"ט) כתב דבהני סגי בגדר של ג' טפחים עי"ש.

והחזו"א שם כתב בביאור שיטת הסמ"ג:

"ודעת הסמ"ג דבורות סגי בג"ט. ונראה דמפרש דלא מרבינן אלא לסלק היזיקו כפי אומד הדעת, וסגי בג"ט. ולפ"ז נראה דלא מרבינן אלא ללאו ולא לעשה. אבל מעקה שבתורה מתפרשת מחיצה וסתם מחיצה י"ט. ולפ"ז י"ל דכל זה שחדשה תורה בבית הוא מחיצה של י"ט, ואפשר לפ"ז דגם ביהכ"נ ובית שאין בו דע"ד וכיו"ב מן הגגין הפטורין צריך מיהא לעשות ג"ט לסלק היזיקא. אבל דעת הר"מ דגם מעקת הבור י"ט ולדעת ר"מ לא מצינו שיעור ג"ט, ולא אתפרש מה פירש הר"מ בספרי שאמרו בית מעגלו ג"ט".

ויש נפ"מ לפי דבריו לגבי ברכת המצוה, דהלא שיטת הרמב"ם (פי"א מהל' ברכות ה"ח) דמברכין על עשיית המעקה, אך פשוט דאין מברכין אלא על מצות עשה ולא על הלאוין, וא"כ לשיטת הרמב"ם יברכו גם על גידור הבורות והשיחין כיון שגם הם בכלל מצות העשה, אבל לשיטת הסמ"ג דאין אלה בכלל העשה ולא נצטוונו בהם אלא משום הלאו לא יברכו עליהם.

וכבר נחלקו האחרונים בשאלה זו, דבמעשה רב (סימן ק') מבואר דעת הגר"א דמברכין אף על הבורות, אבל בחיי אדם (כלל ט"ו סעיף כ"ד) כתב דאין מברכין על הבורות כיון שאין בהם אלא לאו ולא עשה, ולפי המבואר נראה דשאלה זו תלויה במחלוקת בין הרמב"ם והסמ"ג.

אך לול"ד החזו"א היה נראה דזה פשיטא דיש בבורות ושיחין מצות מעקה, דהלא מקור הלכה זו בספרי, ושם דרשו:

"ועשית מעקה לגגך, אין לי אלא גג מנין לרבות בורות ושיחין ומערות ונעיצים, ת"ל לא תשים דמים בביתך, אם כן למה נאמר גג, פרט לכבש".

מצות מעקה

ואת"ל דלא נתרבו בורות וכו' אלא ללאו ולא לעשה, אין מובן בשאלת הספרי "א"כ למה נאמר גג", והלא באמת אין מצות עשה אלא בגג ולא בורות, וע"כ דאין לחלק בזה בין עשה לל"ת והבורות והדומה להן נתרבו לעשה ול"ת. והסמ"ג הרי העתיק ברייתא זו מן הספרי, וגם מש"כ דבורות צריך מעקה ג' טפחים מקורו בספרי שם, וז"ל הסמ"ג בשם הספרי "כמה הוא מקום מעגלו פרוש גובהו, בכור שלשה טפחים ובבית עשרה טפחים", וכיון שהוכחנו דעת הספרי דגם בורות נתרבו למצות עשה ע"כ אין זה סתירה למה דשאני בור מוגג לגבי שיעור המעקה.

וביאור הדבר דשיעור עשרה טפחים לאו הלכתא הוא, אלא שכך שיערו חכמים דרק ע"י מעקה עשרה טפחים תוסר הסכנה, ומשום כך נתחדש בספרי דרק בגג אמרו שצריך י' טפחים שסכנתו קרובה וגדולה מן הבורות שבדרך כלל אינם עמוקים כ"כ ואינם קרובים לעיקר מקום שימוש בני האדם, ומשום כך בהיכר בעלמא דג' טפחים סגי, אף שגם בורות יש מצ"ע דמעקה, כך נלענ"ד בביאור סוגיה זו.

והנה כתב המנ"ח (שם) דשיעור מעקה בעשרה טפחים שוחקות, שהרי בעירובין (ג' ע"ב) מבואר דלחומרא צריך טפחים שוחקות, אך בעמק ברכה (בענין מעקה עמוד ל"ג) נקט דרק במה שיש בו שיעור טפח צריך טפח שוחק, משא"כ במעקה שאין בו גדר שיעור אלא אומדן חכמים דשיעור זה תו ליכא סכנה, וא"כ מנ"ל להחמיר בזה. ולענ"ד מסתבר כדברי העמק ברכה כמבואר.

ה

ברכת המעקה

כתב הרמב"ם (בפי"א מהלכות ברכות הלכה ח):

"אם עשה מעקה מברך משעת עשייה אקב"ו לעשות מעקה".

ובשאלתות (שאלתא קכ"ה) איתא "אקב"ו על מצות מעקה".

אמנם הלכה זו לא הועתקה בשלחן ערוך, ומדשתקו רבנן ש"מ לא ניחא להו, ואפשר דס"ל לשו"ע דאין מברכין על מצוה זו לפי מה שכתב בשו"ת רבי בנימין זאב

מצות מעקה

(סימן ס"ז) שאין מברכים על המצוות השכליות שבין אדם לחבירו שגם הנכרים מקפידים בהם, ואין ראוי לברך אלא על מצוות שבין אדם למקום עי"ש.

ואף שהגרעק"א בשו"ע שם הביא את דברי הרמב"ם, ראיתי בשדה חמד מערכת ברכות (אסיפת דינים סימן א' אות ט"ז) שהביא בשם עמודי אש דאכן דעת השו"ע שאין לברך על מצוה זו, וכדעת ספר הרוקח (בסימן שס"ו), אך מסקנת השד"ח דכיון דרוב האחרונים נקטו בפשטות שיש לברך על מצוה זו וכ"ה בשאלתות, כן ראוי לנהוג.

אמנם באמת כתב הכס"מ (שם בהלכה א') שגם לדעת הרמב"ם אין מברכין על מצוה שבין אדם לחבירו "כגון מצות צדקה" וזה כונת הרמב"ם שם "וכל מצות עשה שבין אדם למקום... מברך עליה", וע"כ צ"ל דמצות מעקה מוגדרת כמצוה שבין אדם למקום, כיון שאינו נותן דבר מה לחבירו, מ"מ לסברת הגר"ז הנ"ל לכאורה אין מברכין על מצוה זו, וצ"ע.

והנה בהלכה ד' שם כתב הרמב"ם דאין מברכין על נטילת ידים במים אחרונים דאינה אלא משום הסכנה, והפרי מגדים (בפתיחה להלכות נטילת ידים) הקשה מאי שנא ממעקה דאינה אלא משום סכנה ומברכין עליה, ותירץ:

"וצ"ל במעקה אע"פ שהיא משום סכנה אינו בבירור שמא יארע שיפול הנופל והוי מצות עשה משום הכי מברכין עליו משא"כ היכא דשכיח וברי היזיקא".

ודבריו דומין לדברי החזו"א הנ"ל (אות ג') דבגג אין סכנה גמורה. אמנם ע"ש בפמ"ג ששוב כתב לחלק בין מצוה דאורייתא דמברכין עליה בכל ענין, למצוה דרבנן דאם אין בה אלא מניעת הסכנה אין לברך עליה, וכך נראה פשוט.

והנה כתב החת"ס (בשו"ת או"ח סימן נ"ב) דפשוט בעיניו דשעת הברכה על עשיית המעקה היא במכוש אחרון בשעה שכבר אין יכול ליפול ממנו, וכל עוד לא גמר את כל המעקה לא קיים מצוה, אך השד"ח שם כתב דמדברי כל הפוסקים משמע דמברכין לפני תחילת בנינו ככל המצוות שמברך עליהן עובר לעשייתן.

אך באמת מסתבר כדברי החת"ס דכיון דיש כמה עניני הפסק במשך בנין המעקה ובדרך כלל עוברים ימים מתחילת בנינו עד השלמתו, וא"כ איך יברך ויפסיק כמה פעמים לפני גמר המצוה ולכאורה הוי ברכה לבטלה, ובדיעבד הרי ודאי מסתבר דכל

מצות מעקה

עוד לא גמר את כל המעקה עדיין עובר לעשייתו כדמצינו לגבי כו"כ מצוות, ומשום כך לכאורה מסתבר כדברי החת"ס.

ו

לדור בבית שאין בו מעקה

הנה יש לעיין אם מותר לגור בבית שאין בו מעקה, ולכאורה פשוט שאסור כשם שאסור ליכנס לחורבה מחשש קריסה ואסור לעבור תחת קיר נטוי מחשש נפילה, כמו"כ בבית שאין בו מעקה.

אך לפי מש"כ הפמ"ג והחזו"א דבאמת אין סכנה גמורה בגג בית שרגילין להיזהר בו, אלא דמ"מ צייתה תורה בעול"ת על עשיית מעקה, אפשר דאין איסור לדור בבית כל עוד לא עשה מעקה. ובפרט לפי מש"כ התוס' והסמ"ק (עיין לעיל אות א') דאם עשה מעקה ונפל אינו עובר ב"לא תשים דמים בביתך", דאין כאן שימת דמים אלא בבונה בית ואינו עושה מעקה, הרי דאין האיסור במה שאין מעקה בגגו אלא במה שבונה גג ללא מעקה.

והחזו"א שם כתב בתו"ד דלא אסרה תורה לדור בבית ללא מעקה, אך ראיתי להגאון הנצי"ב שכתב בהעמק שאלה על השאלות (שאלתא קכ"ו) וכן בהעמק דבר לפרשתנו דאסור לדור בבית שאין בו מעקה, ופירש כך את דברי הספרי "כי תבנה בית חדש בשעת חידושו עשה מעקה", וקמ"ל דאסור לדור בבית כל עוד אין בו מעקה, ואין הכרח בדבריו.

אמנם להדיא מבואר במרדכי (מנחות סימן תקמ"ד) שכתב בשם הר"י דכאשר אין בידו להטיל ציצית כגון בשבת מותר ללבוש ד' כנפות בלי ציצית כיון שאין איסור ללבוש ד' כנפות בלי ציצית אלא מצוה להטיל בו ציצית "וכן במזוזה ובמעקה" עי"ש.

ובשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן ס"א) הביא דברי הר"י ושוב דחה ראית הר"י ממעקה ומזוזה וז"ל:

מצות מעקה

"וכן נראה דדמי לעשיית מעקה ומזוזה. דלא אשכחנא שיצא אדם מביתו עד שיעשה מעקה ומזוזה. ויש לדחות דהכי נמי לא אשכחנא שיהא אסור לכנוס בלא מעקה ומזוזה, מה שאין כן בהעטפת טלית בלא ציצית. הלכך אין לדמותו למזוזה ומעקה".

אך מ"מ מדברי שניהם נלמד דאין איסור לדור בבית שאין בו מעקה, ודו"ק בזה.

אך באמת נתקשיתי עד מאד בהבנת דברי הראשונים בזה, דהלא לכאורה שאני מעקה מציצית ומזוזה שאינם אלא מצות עשה, ובמצ"ע אם אין בידו לקיימה אין כאן שמין עוון, משא"כ מעקה דהוי לאו ואיך מותר לו לעבור בלאו בכל שעה. אמנם לפי מש"כ התוס' והסמ"ק יש נפ"מ אם נפל המעקה דאז אינו צריך לעזוב את ביתו אבל אסור לו ליכנס לכתחילה לבית שאין בו מעקה דבכה"ג עובר בלאו.

ועוד נתקשיתי בזה לפי מה שכתבתי במנחת אשר במדבר (סימן ל"ד אות ד') ליישב קושיית הגר"ש איגר מאי שנא ציצית שמותר לו ללבוש בגד אף שבכך הוא מבטל מצות ציצית מכיסוי הדם שאסור לו לשחוט כשאין לו עפר לכסות (כמבואר בביצה ח' ע"א ובשו"ע יו"ד סימן כ"ח), וביארתי דרך במצוות שבגברא שכל ענינם בעצם המעשים מותר ליצור מצב שבו יבטל מצוה באונס, משא"כ בכיסוי הדם שעיקרו בחפצא שעצם המציאות שדם שחיטה שפוך על פני השדה ואין קובר הוא נגד רצון התורה, בכה"ג אסור ליצור מצב שבו רצון התורה מתבטל, עי"ש היטב.

ולפי"ז נראה דשאני ציצית ומזוזה שענינם בגברא, ממעקה שכל ענינו במניעת הסכנה ומסתבר דבודאי אסור לו ליצור מצב שבו יש סכנה ואין בידו להסירה ע"י עשיית המעקה, ומשו"כ נראה כשיטת הנצי"ב ולא מטעמיה.

ודו"ק בכ"ז כי קצרתיו.

ובגוף השאלה לגבי מזוזה עיין בפתחי תשובה (יו"ד סי' רפ"ה סק"א) ובשו"ת אבני נזר (יו"ד סימן שפ"א) שנקטו שאסור לדור בבית שאין בו מזוזה, עי"ש.

אך לגבי ציצית נפסק להדיא בשו"ע (או"ח סימן י"ג) כשיטת הר"י, וצ"ע.

כי תצא למלחמה על אויבך

כי תצא למלחמה על אויבך

"כי תצא למלחמה על אויבך ונתנו ה' אלקיך בידך"
(כ"א י').

"וע"ד כי תצא למלחמה על אויבך דא איהו יצה"ר דאנן צריכין למיפק לקבליה במלין דאורייתא ולקטרגא ליה וכדין יתמסר בידא דב"נ כמה דאתמר ונתנו ה' אלהיך בידך ושבת שביו. א"ר שמעון ווי על דא ווי ע"ד תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם [שם ל'] דהא יצר הטוב אשתבאי בידיה ואיהו מלך עליה. אשת יפת תאר דא היא נשמתא כד"א [שם ל"א] אשה יראת ה' היא תתהלל. דהא בכל יומא ויומא אינון סיען ומנהיגין דנשמתין ואינון סיען ומנהיגין דיצר הרע אינון בקטרוגא [דף צ"ו ע"ב] תדירא מקטרגין אלין באלין וכל שייפין דגופא בצערא בנייהו בין נשמתא ובין יצה"ר" (זוהר חדש פרשת כי תצא דף צו ע"א).

הרי לן מדברי הזוהר דמלחמה זו רמז יש בה למלחמת היצר, שהיא הגדולה והקשה שבכל המלחמות וכדברי החובת הלבבות (שער יחוד המעשה פרק ה') דגבורי חיל חזרו משדה הקרב ופגע בהם חכם אחד ואמר להם חושבים אתם שחוזרים הנכם ממלחמה גדולה ולא היא, ממלחמה קטנה חזרתם ולמלחמה גדולה אתם נכנסים שהיא מלחמת היצר.

ולמה מלחמה זו גדולה היא מכל המלחמות, כי במלחמה שבין אומה לאומה, בין עם לעם, צבא מול צבא, לפעמים ארוכה ולפעמים קצרה, מטבע הדברים שבשלב כלשהו יש בה הכרעה, זה המנצח וזה המובס, אבל במלחמת היצר אמרו חז"ל (אבות ב' ד') אל תאמין בעצמך עד יום מותך, שהרי יוחנן כהן גדול שימש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי, הרי שעד זיבולא בתרייתא יצר הרע אורב לפתחנו ללכדנו ברשתו ולהוריד שיבתנו שאולה, ולכן גדולה מלחמה זו וקשה מכל המלחמות שבעולם.

כי תצא למלחמה על אויבך

וזה לעומת זה עלינו ללחום בו ולשבור את כחו עד יום המות, וכדבריהם ז"ל "זאת התורה אדם כי ימות באהל אפילו בשעת מיתה תהא עוסק בתורה" (שבת פ"ג ע"ב), וע"י עסק התורה עד הרגע האחרון יש בידנו להנצל מרשת הרשע של השטן.

ואפשר דמזה הטעם נהגו לומר בימי אלול בכל יום את המזמור (תהלים כ"ז) "לדוד ה' אורי וישעי... אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח", וגם מלחמה זו מלחמת היצר הוא, וכך אמרו חז"ל (מדרש תהלים) "בזאת אני בוטח, דכתיב זאת התורה אדם כי ימות באהל", רק על ידי דבקות בתורה עד שעת המיתה בטוחים אנו להנצל מיצר הרע האורב לנו עד יום המות.

ובמלחמה זו אין ביד האדם קרוץ מחומר לנצח בדרך הטבע את היצר הרע שהוא מלאך המות והוא השטן, אלמלא הקב"ה עוזרו, וכך אמרו חז"ל (קידושין ל' ע"ב) "אמר ר"ש בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו שנאמר צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו שנאמר אלהים לא יעזבנו בידו", וכך אמרו עוד (שבת ק"ד ע"א) "בא לטהר מסייעין לו, בא לטמא פותחין לו", גם מי שבא לטמא פותחין לו את שערי הטומאה ומאפשרים לו ליכנס, דהלא מלך כל הארץ נתן ביד האדם לבחור בטוב וברע, ומדויל ידו משתלם ליה, אך הבא לטהר לא זו בלבד שפותחין לו אלא אף מסייעין לו, דמדה טובה מרובה ממדת פורענות חמש מאות פעמים (סוטה י"א ע"א).

וזה שכתוב "כי תצא למלחמה על אויבך... ונתנו ה' אלקיך בידך", אין אתה צריך אלא לצאת למלחמה, ואם כך תעשה באמת ובתמים, בכל הכח והעוז, מובטח לך שיתננו הקב"ה בידך.

ב

הנה ידענו מה שאמרו חז"ל (ברכות ה' ע"א) דג' עצות יש במלחמת היצר, יעסוק בתורה, יקרא קריאת שמע, ויזכיר לו יום המיתה, ויש לתמוה אפוא, דהלא יש בינינו רבים שעוסקים בתורה כל היום כולו, וגם מדקדקים לקרוא קריאת שמע לא רק פעמיים ביום כמצות התורה "בשכבך ובקומך" אלא מקדימים לקרוא לפני תפילת השחר, ומאחרים

כי תצא למלחמה על אויבך

שוב לקרוא קר"ש שעל המטה, וגם זוכרים יום המיתה בכל יום ויום, ואעפ"כ אינם מלאים מצוות כרימון אלא חלילה להיפך.

אך באמת פתרון חידה זו פשוט בתכלית דהלא כך תחילת מאמרם של חז"ל שם בברכות "לעולם ירגיז אדם יצר הטוב על יצר הרע, נצחו מוטב, לא נצחו יעסוק בתורה" וכו' ורש"י שם כתב בפשטות סגנונו ונועם לשונו "שיעשה מלחמה עם יצר הרע", כל העצות הללו אינם אלא כלי זיין במלחמה, אך כשאינו יוצא לקרב איך יצפה לנצחון אם לא ילחם מה יועילו כלי מלחמה, אם אינו מרגיז יצה"ט על יצה"ר לא יועילו ולא יצילו לא תורה, לא קרי"ש, ולא יום המיתה.

ג

והנה אמרו חז"ל (שם ברכות ה' ע"א) "אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש: לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, שנאמר (תהלים ד') רגזו ואל תחטאו. אם נצחו - מוטב, ואם לאו - יעסוק בתורה, שנאמר: אמרו בלבבכם; אם נצחו - מוטב, ואם לאו - יקרא קריאת שמע, שנאמר: על משכבכם; אם נצחו - מוטב, ואם לאו - יזכור לו יום המיתה, שנאמר: ודמו סלה".

ומשמע מדבריהם די ש כמה וכמה עצות להתגבר על יצר הרע. הראשונה הוא תלמוד תורה, ולמעלה ממנה קר"ש, שהרי מדבריהם מבואר דאם לא ניצח את יצר הרע ע"י תורה עדיין יש מקום להלחם בו ע"י קר"ש. ואם לא ניצחו אף ע"י קר"ש יש תקנה לאחריתו ע"י שיזכיר לו יום המיתה.

ויש לתמוה בזה ממה שאמרו בקידושין (ל' ע"ב) "כך הקדוש ברוך הוא אמר להם לישראל: בני, בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה - אין אתם נמסרים בידו, שנאמר: (בראשית ד') הלא אם תטיב שאת, ואם אין אתם עוסקין בתורה - אתם נמסרים בידו, שנאמר: לפתח חטאת רובץ, ולא עוד, אלא שכל משאו ומתנו בו, שנאמר: ואלו תשוקתו, ואם אתה רוצה אתה מושל בו, שנאמר: ואתה תמשל בו". ומדבריהם אלה משמע שאין לך כל תבלין נגד יצה"ר אלא תורה

כי תצא למלחמה על אויבך

לבדה, ואין זולתה.

ונראה בזה דאכן כך, אין לך תבלין נגד יצה"ר אלא תורה לבדה ואין בלתה. אך אם למד אדם תורה ועדיין יצרו מתגבר עליו סימן הוא שכלל אינו יודע תורה מהי וכיצד יש לעסוק בה. ושמא יש בו תורה ואין בו יראת שמים, וכבר אמרו חכמים (יבמות ק"ט ע"ב) "דתניא, רבי יוסי אומר: כל האומר אין לו תורה - אין לו תורה; פשיטא! אלא כל האומר אין לו אלא תורה - אין לו אלא תורה; הא נמי פשיטא! אלא דאפילו תורה אין לו", וברש"י שם "אפילו תורה - אפי' שכר לימוד אין לו". הרי שאין כל חשיבות ואין כל ענין בתלמוד תורה אם תורה זו אין בה יראת שמים וקבלת עול מצוות, ולא זו בלבד שאין אדם זה יוצא ידי חובתו וממלא את יעודו בשמירת המצוות, אלא אף זכות ת"ת ושכרה אין בידו. וכך דקדק רש"י מתוך לשונם אפילו תורה אין לו.

ומשו"כ אמרו שאם לא ניצח את יצרו הרע ע"י תורה יקרא קר"ש ויקבל על עצמו עול מלכות שמים ויחזור לתלמודו, דאין קריאת השמע עצה חלופית במקום התורה אלא השלמה לת"ת כמבואר.

ואם קרא קר"ש ולמד תורה ועדיין לא ניצח את יצר הרע הרי בהכרח שעדיין יש חסר במהות תלמודו. שהרי עוד אמרו חז"ל (אבות ג' י"ז) אם אין דרך ארץ אין תורה". הרי שגם במידות טובות קבעו חז"ל שאם אין האדם נוהג בדרך ארץ אין תורה. ועיין בלשונו הזהב של רבינו יונה החסיד (בפירושו שם) "שצריך תחלה לתקן את עצמו במדות. ובזה תשכון התורה עליו שאיננה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מדות טובות". הרי לן שללא תיקון המידות אין תורה.

ועוד דשמא מלוכלך הוא בעון ופשע, ועליו נאמר (תהלים נ' ט"ז) "ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך" ואין להקב"ה נחת רוח בתורתו ח"ו.

ומשום כך אמרו דאם קרא קר"ש וקיבל עליו עול מלכות שמים ועסק בתורה ואעפ"כ לא נצח את היצר הרע ולא שבר את כחו יזכיר לו יום המיתה, ומטבעה של זכרון זו להביא על האדם רוח ענוה ושפלות ורוח

כי תצא למלחמה על אויבך

תשובה וכמ"ש "שוב יום אחד לפני מיתתך" (אבות פרק ב' משנה י').

ואם כך יעשה יקרא קר"ש ויזכיר לו יום המיתה אז מובטח לו שע"י תלמוד תורה ינצח את יצרו הרע, ועליו אמרו הקב"ה בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין.

ד

יודע כל מי שבקי בתורת המלחמה שכדי לנצח בה ולנחול עטרת נצחון לא די להלחם ולהכריע את חילות האויב, אלא צריך גם ובעיקר לפגוע במקור כחו ובעצם יכולתו לעמוד במלחמה, על כן צבאות פוגעים בעורף האויב, בתחנות כח, מאגרי דלק, מפעלי תעשייה, דרכי תחבורה, ושדות תעופה, כי ללא כל אלה אין ביד אומה לעמוד במלחמה ממושכת. ומלכותא דרקייעא מעין מלכותא דארעא, ומלחמת היצר מעין מלחמות אש וגפרית, אי אפשר לנצח במלחמה נגד יצר הרע אם אך ורק נלחם בו באופן ישיר כאשר הוא בא להסית אותנו לדבר עבירה, אלא צריך להלחם במקור כחו, דהיינו המדות הרעות ותאוות הלב (ועין שנות אליהו להגר"א ברכות פרק ט' משנה ה' דתאוות הלב הן הם היצר הרע), דכל העבירות שבין אדם לחבירו שרשן בהקנאה והכבוד וכל העבירות שבין אדם למקום מקורם בתאוות הלב, ונגד אלה צריך להלחם ורק כך אפשר לנצח את היצר הרע.

הוא שאמרו חכמים הקנאה והתאוה והכבוד מעבירין את האדם מן העולם (אבות ד' כ"א), וכנגדן אמרו כל שיש בו עין טובה = כנגד הקנאה, רוח נמוכה = כנגד הכבוד, ונפש שפלה = כנגד התאוה, מתלמידיו של אברהם אבינו הוא, כי אברהם אבינו הוא זה שהכניע והכריע לגמרי את היצר הרע, וכמו שאמרו בירושלמי (סוטה דף כ"ה ע"א פ"ה מ"ה) "אין לך חביב אלא פרוש מאהבה כאברהם, אברהם עשה יצר הרע טוב... אבל דוד לא היה יכול לו והרגו בלבבו" הרי שאברהם הוא העליון והנעלה במלחמת היצר ותלמידיו הם אלה שיודעים להלחם מלחמה קשה זו כדבעי, עי"ש ודו"ק.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

